



---

ANALIZA

---

*NASTAVNI  
PLAN I PROGRAM  
UMETNIČKOG  
OBRAZOVANJA NA KOSOVU*

---

Novembar 2015, Pristina



**FORUMI  
KULTUROR**

Rrjet i organizatave të pavarura të kulturës të Kosovës  
Rrjet i organizatave të pavarura [www.forumikulturor.net](http://www.forumikulturor.net)





**FORUMI  
KULTUROR**

Rrjeti i organizatave të pavarura të  
kulturës të Kosovës

Rrjeti i organizatave të pavarura të  
kulturës të Kosovës  
[www.forumikulturor.net](http://www.forumikulturor.net)

*Prodhimi i këtij dokumenti është  
mundësuar me ndihmën e Zyrës së  
Bashkimit Evropian në Kosovë, dhe Olof  
Palme International Center e mbështetur  
nga Qeveria Suedeze.*

*“Ky publikim u prodhua me ndihmën e  
Bashkimit Evropian. Përmbajtja e këtij  
publikimi është përgjegjësi vetëm e  
Forumit Kulturor dhe në asnjë mënyrë nuk  
paraqet mendimet e Bashkimit Evropian”*

ANALIZA

# *NASTAVNI PLAN I PROGRAM UMETNIČKOG OBRAZOVANJA NA KOSOVU*

**Autore:**  
Besa Luzha



Projekt i financuar nga BE-ja  
dhe i menaxhuar nga Zyra e  
Bashkimit Evropian në Kosovë



# UVOD

Ovde predstavljamo jednu kratku analizu uloge umetničkog obrazovanja i njegovog mesta uopšte, ali i u kontekstu Kosova. Novi nastavni plan i program Kosova, kako onaj za opšte obrazovanje, tako i za umetničko daje veoma dobre mogućnosti za razvoj umetničkih veština učenika i njihovih sposobnosti za umetnički doživljaj. Međutim, veliki problemi u školskoj praksi na Kosovu onemogućavaju primenu onoga što je predviđeno u planu i programu. Sa ciljem upoređivanja i obogaćivanja analize, upoređena je uloga umetnosti i umetničkog obrazovanja u nacionalnim nastavnim planovima i programima različitih evropskih zemalja.

Jedan kratak retrospektivni osvrt je vršen umetničkom obrazovanju na Kosovu da bi se analizirao napredak i promene, uzimajući u obzir

da je obrazovanje uopšte gledano zavisno od društvenih razvoja.

Na kraju su date nekoliko konkretnih preporuka za relevantne institucije o tome kako se može poboljšati kvalitet umetničkog obrazovanja u okviru opšteg formalnog obrazovanja i drugih neformalnih oblika koji mogu pomoći pri razvoju pozitivnog stava i ljubavi prema umetnosti kao društvenoj aktivnosti, ali i u razvoju raznih umetničkih veština učenika koje obogaćuju njihovu ličnost ili ga upućuju dalje u karijeri.

# ZNAČAJ I PRIRODA OBAZOVANJA ZA POJEDINCA I ZAJEDNICU

Ubrzan razvoj nauke i tehnologije je stalno stavljao čovečanstvo u nove izazove u svim poljima ljudskog stvaralaštva, a pogotovu u polju obrazovanja, zato što ovaj razvoj sa jedne strane i obrazovanje sa druge podstiču jedan drugog. (Popovich, 2009; Brestler,1993; Miller, 2000; Freedman & Stuhr,2004).

Svrha i ciljevi obrazovanja kao jedne kompleksne i interaktivne pojave stalno se menjaju zajedno sa menjanjem društvenih prilika. Obrazovanje i vaspitanje kao dve strane jedne pojave koje su vezane i nepodeljive, imaju jednu jedinu funkciju tokom istorije razvoja društva, to jest: prenos iskustava, znanja, veština, ponašanja i stavova sa jedne generacije na drugu i davaje znanja, veština, stavova i vrednosti pojedincu koje su vezane sa društvenim akutelnostima. Ova se funkcija ostvarila u raznim fazama razvoja društva, imajući stalno jedan cilj, to jest, napredak i transformaciju društva. Ovaj cilj je stalno bio podsticaj za razvoj i napredak saznanja i veština u

glavnim delatnostima čovečanstva, kao što su obrazovanje, nauka, umetnost i kultura.

Obrazovanje je determinantan faktor razvoja društva. S toga, u obrazovnom procesu trebaju se obuhvatiti trenutni razvoji u društvu, ali i gajiti se pozitivne vrednosti tradicije i obuhvatiti vizija za budućnost. Pojam aktualnosti se razume u smislu da oni koji sudeuju u obrazovnom procesu ne izvrše uzimajući znanje i informacije koje nisu aktualne i koje se ne mogu primeniti i njihovom daljem životu i aktivnostima. Rečeno s jednom rečju, obrazovno-vaspitni proces treba razviti sposobnosti, veštine i mehanizme prilagođavanja prema promenama i razvojima i svim delatnostima čovečanstva bilo one naučne ili umetničke.

UNESCO (Organizacija Ujedin-

jenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu) naglašava ovo u njenom zadnjem dokumentu “Rethinking Education-Towards a Global Common Good” (*Razmatranje obrazovanja – Prema jednom zajedničkom globalnom dobru*):

*Svet se menja – obrazovanje se takođe treba menjati. Društva se transformišu a to zahteva nove načine obrazovanja preko kojih se razvijaju sposobnosti koje su potrebne društvu i privredi danas i sutra. To znači da treba da znamo više nego čitati i sabirati, treba da se usredsredimo u sredinama učenja i u novim pristupima sa ciljem postizanja veće pravde, društvene jednakosti i globalne solidarnosti. Obrazovanje se treba vezati sa tome kako živeti u ovoj planeti pod pritiskom. Treba se takođe vezati sa kulturnim obrazovanjem na osnovu poštovanja i dostojanstva za sve, unapređujući tako*

društvene, privredne i ekološke dimenzije u okviru održivog razvoja (UNESCO, 2015,s3)

Obrazovanje i vaspitanje takođe trebaju biti uticajni faktori u demokratizaciji društva u smislu poštovanja razlika i raznolikosti u svakom aspektu. Različite kulture, istorija i nova dostignuća čovečanstva trebaju naći mesta u vaspitno-obrazovnom procesu zajedno sa osposobljavanjem učenika za razne životne veštine. Cilj današnjeg obrazovanja će zapravo biti osposobljavanje pojedinca u suočavanju sa ovim promenama, koje proizlaze iz novih društvenih, političkih i kulturnih odnosa u jednom društvu.

Demokratizacija društva prvenstveno podrazumeva stvaranje ljudskih odnosa u društvu i po Malliaret-u (1997, s.59) “podrazumeva uziman-

je u obzir individualnih vrednosti društva u dijalektičnom jedinstvu“. Na osnovu ovog aspekta, poštovanje pojedinca i njegovog potencijala za razvoj i funkcionisanje društva je neophodan uslov za ostvarenje “demokratizacije” u obrazovanju a ne samo pružanja vaspitno-obrazovnog procesa za sve učenike bez razlike. U uslovima novih društvenih, političkih i privrednih razvoja, sa jednom tržišnom privredom, i globalizirajućim integrativnim procesima, glavni cilj vaspitanja i obrazovanja se u sadašnje vreme promenio i evoluirao od cilja stvaranja jedne harmonijske ličnosti razvijene u svim aspektima prema cilju „sve potpunije favorizacije ophođanja svakog čoveka ... kao individualnog bića i člana društva gde preovlađuje solidarnost.“<sup>1</sup>

Aspekt solidarnosti se razmatrio veoma ranije u ovom kontekstu, od kada su dva istaknuta sociologa Emil Durkheim (1857-1917) i Talcot Parsons (1902-1979), poznati kao predstavnici funkcionalističkog pojma, argumentovali da je društvena solidarnost jedna značajna vrednost za društvo i stoga i obrazovanje bi trebalo nastojati ka razvoju ove vrednosti da bi se ljudi u društvu ujedinili. Parson je pogotovu navodio ulogu solidarnosti unutar porodice i razliku individualnih osobina kao vrednosti koje bi se trebalo razvijati preko obrazovanja. Poznat je njegov koncept “role allocation”(određivanje uloge) na osnovu individualnih sposobnosti i talenata koje bi diktirale profesije svakog pojedinca u budućnosti.

---

<sup>1</sup> Na istom mestu, s.10

Proces obrazovanja se trenutno karakteriše sa tendencijom fokusiranja u razvoju samo nekoliko glavnih sposobnosti ili veština koje se smatraju značajnim za tržište rada (čitanje, matematika, tehnologija, preduzetništvo, komunikacija i izražavanje, itd.). Takođe, primećuje se jedna tako reći manija za standardizacijom, merenjem znanja i testiranjem veština ili uniformisanjem ovih dostignuća ili veština na štetu jednog holističnijeg i duhovnijeg obrazovanja prema kojem se stremilo ranije.

Bitka između raznih nastavnih predmeta za uzimanje centralne pozicije u nastavnom planu i programu se vodila od kada škola i postoji kao institucija i obrazovanje kao društvena delatnost i ta se bitka vodi da dana današnjeg. Fokus na veštinama za život ili za

preduzetništvo kao i priprema za tržište rada stalno utiče na fokusiranje školovanja u tretiranju učenika kao budućih radnika raznih profila izostavljajući tako druge aspekte koji su sastavni deo ljudskog života, kao što su književnost, umetnost, kultura, filozofija i druge discipline koje bi učenici trebali učiti kada se tiče raznih pojmova o životu, čovečanstvu, a zašto ne i moralu, estetici, etici, itd. Kao posledica toga, svugde u svetu umetnost i kultura uglavnom ostaju u marginama i daje im se dovoljno vremena i resursa samo u malom broju slučajeva, uglavnom posle iscrpljenja sviju vremenskih, finansijskih i kadrovskih resursa za druge predmete u školi.

Kao posledica toga, John P. Miller (Džon P. Miler) (2000) obrazlaže da obrazovanje sadašnj-



jice tretira pojedinca kao mašinu i stoga obrazovni sistem primenjuje tehničko/tehnološki pristup prema učenicima, fokusirajući se na procesima, procedurama i rutinskim radnjama. U ovom smislu, on navodi komentar jednog drugog naučnika Sardello, Robert (1992) koji navodi da:

Je obrazovanje postalo jedna institucija čiji cilj u modernom svetu nije da proizvodi kulturu ni da služi živom svetu, nego da nadoveže čovečanstvo sa smrtonosnim snagama materijalizma. Obrazovanje, kako ga mi znamo, počevši od predškolskog uzrasta pa do visokog obrazovanja, uništava duh (str. 50).

Zbog tog razloga Miller (2000) traži da se u školama primenjuju posebni oblici ili strategije obrazovanja kao što je “vizualizacija” ili

“vođena imaginarijacija” (“guided imaginary”), meditacija, reflektivni dnevnik i drugi oblici za koje on misli da će obrazovati i uzidići duh pojedinca.

Sa druge strane, UNESCO (Organizacija Ujedinjenih nacija za nauku i kulturu) takođe vidi ulogu obrazovanja u širem smislu. Po ovoj organizaciji:

Uloga obrazovanja treba imati za cilj osnaživanje dece i odraslih da bi postali aktivni učesnici u transformaciji njihovih društava. Učenje se treba usredsrediti na vrednostima, stavovima i ponašanju (delatnostima) koje omogućavaju pojedincima da uče živeti zajedno u jednom svetu koji se karakteriše sa raznolikošću i pluralizmom (UNESCO, 2016).

S toga, eksperti modernog obrazovanja se danas uglavnom slažu

da je uloga obrazovanja u modernom društvu vezana za pružanje mogućnosti učenicima da razviju veštine koje ih pripremaju za život na fizičkom, intelektualnom ali i duhovnom smislu. U ovom kontekstu, umetničko obrazovanje ili obrazovanje preko umetničkih predmeta se vidi kao mogućnost za veći uticaj na ovom aspektu razvoja.

Kao zaključak može se reći da srž modernog obrazovanja danas leži u razvoju veštine kritičkog mišljenja učenika i njegovim što potpunijem psihofizičkom, emocionalnom, intelektualnom i društvenom razvoju, što se može postići samo kada je učenik u stvarnom smislu aktivni subjekat u ovom interaktivnom procesu a ne pasivan objekat istog. Učenici se trebaju obrazovati i vaspitati na takav način na budu slobodni u izražavanju, da razvijaju

pravo suđenje o stvarima koje nas okružuju i da istovremeno razviju sposobnost za kreativnost zato što je to snaga koja vodi čovečanstvo napred. U ovom okviru, moderna nastava stremlji ka sagovoru između dva partnera – nastavnika i učenika, gde je zadatak prvog da ovaj sagovor prilagodi starosnoj dobi, sposobnosti za percepciju učenika i da istovremeno bude osnovan na naučnoj istini.

Ovaj pristup zahteva profesionalno i pedagoško osposobljavanje kao i pripremu nastavnika kao vođe ovog procesa. Takođe se traži i jedan sasvim drugi pristup prema vaspitno-obrazovnom procesu. Analizirajući nastavu i učenje kao konkretne aktivnosti obrazovanja u svetlu aktualnih razvoja, vizija za budućnost postaje jasna, naime, stalni napori se trebaju vršiti za profesionalno

osposobljavanje kadrova u raznim obrazovnim, umetničkim i naučnim profilima, koji su potrebni za sveukupni razvoj i napredak čoveka i društva, ne ostavljajući sa strane razvoj pozitivnih vrednosti i stavova pojedinca kao člana porodice, zajednice, društva i globalnog sveta. S toga, u ovom kontekstu možemo navesti sledeće ciljeve modernog obrazovanja:

- Osposobljavanje za mišljenje, razumevanje i reflektiranje o pojavama unutar sredine koja nas okružuje preko individualnih i kritičnih pristupa;
- Razvoj psihofizičkih sposobnosti učenika u cilju unapređivanja njihovih interesa;
- Obogaćivanje duhovnog i emocionalnog sveta preko osposobljavanja za doživljaj, spoznaju i ocenu pozitivnih umetničkih i kul-

turnih vrednosti;

- Identifikacija i napredak stvaralačkog potencijala (stvaralačkih odredbi);
- Dobijanje znanja, informacija i njihova transformacija u veštine koje će se upotrebiti u raznim životnim kontekstima;
- Razvoj stavova, ponašanja i ubeđenja naspram društvenim pojavama i pozitivnim društvenim vrednostima;
- Motivacija za stalno učenje u cilju sopstvenog unapređivanja i unapređivanja društva u celini;

Ovi ciljevi se trebaju razumeti kao što potpunija priprema učenika za prilagođavanje životu, napredku i promenama, poteškoćama i izazovima istovremeno sa njegovim fizičkim, intelektualnim, društvenim i emotivnim razvojem.

U celom ovom kompleksu napora ka postizanju ovih ciljeva, nema sumnje da umetničko obrazovanje ima svoju posebnu ulogu, pogotovu na emotivnom polju kao i na estetskom i kulturnom uobličavanju ličnosti u stvaranju.

# UMETNOST KAO DEO OPŠTEG OBRAZOVANJA

U prošlosti se verovalo da je umetnost više organizovanija i od samog života, kao nešto što smo tražili kao spokoj (bekstvo) iz realnog života. Promene koje su se dogodile u ovom stoleću su takve da se sada umetnost ne smatra više kao bekstvo iz života nego više kao povratak i približavanje njemu. (John Cage (Džon Kejdž), kompozitor)

Umetnost je poseban oblik ljudskog izražavanja i stvaralaštva i kao takva je stalno bila objekat analiza i studija, stremljeći kao dubokom ulaženju u prirodu i vrednostima u prvom redu, ali i u objašnjavanju uloge i funkcije koju umetnost ima u društvu. Proširenje horizonta znanja o svetu, životu i čoveku nema sumnje da prožima i umetnost te je zbog toga njena uloga u društvu velika.

Procenjuje se da umetnost i kao društvena pojava ima višestru-

ki uticaj u razvoju čoveka i društva. Često se umetnost smatrala kao i putešestvije u jednom drugom svetu, dalekom od realnosti. Motorna snaga ove "pušestvije" je bila ljudska mašta. Ali znajući da se današnjica karakteriše sa jednim velikim razvojem nauke i tehnologije, mi ustvari možemo smatrati da nas umetnost danas drži na „putu„ realnog ljudskog života sa doživljajima, emocijama, osećanjima i svim ostalim stvarima koje simbolišu ljudskost i čovečanstvo.

Kao što je i poznato, od davnih vremena je postojala ljudska želja da se stvori nešto novo. To nešto je trebalo biti korisno za pojedinca ali i za druge. Sam proces stvaranja radnih alatki je bio nešto više od procesa rada sa ciljem materijalne koristi.

U samim njenim počecima umetnost je izražavana na raznim

ceremonijama putem ritova i na sinkretični način su se kombinovale muzika, kretanje, gestikulacija, ritam, glasovi, boje, itd. Razvijajući osećaj za boju, za lepe reči, za gestikulaciju, ritam, glasove, itd, čovek ih je upotrebio da bi obogatio njegov život i da bi iskazao doživljaje, brige i slike o životu i svetu.

Preko ovog sintetizovanog predstavljanja svaki oblik ljudskog izražavanja i stvaralaštva je uzeo svoj pravac i razvio se posebno. Ovaj se razvoj stalno unapređivao i modifikovao. Danas su umetnost i nauka dva široka polja stvaralaštva i dostignuća čovečanstva, koje su obogaćene i diferencirane ali i koje stalno saraduju jedna sa drugom, pridodajući i uzimajući jedna od druge. Nauka i tehnologija razvijaju društvo u materijalnom i praktičnom aspektu. U ovom kontekstu se raz-

vija i sama umetnost preko unapređenja mogućnosti njenog doživljaja, kao i preko razvoja i perfekcije instrumenata za stvaranje, prenos i čuvanje umetničkih vrednosti. Umetnost takođe razvija duhovni svet čoveka i daje životu čovečnost, daje maštu i lepotu prosvetljenoj misli, podsticaj i snagu čovečanstvu da bi se dalje razvio u svim aspektima. Uspeh svake inovacije u nauci i tehnologiji sada je nezamisliv ako nema umetnički oblik i vrednost.

Umetnost ima mnogostruke funkcije u ljudskom društvu. Za nas je pogotovo značajna obrazovna i vaspitna funkcija umetnosti, koja se izražava preko velike uticajne snage za ljudsku svest i podsvest, kao i za njegove emocije, osećanja, misli i karakter. Stoga i Eisner (2002) podvlači da načela funkcionisanja umetnosti mogu biti mnogo efektiv-

na kada se koriste u obrazovanju.

Tako je bilo od samih početaka. U raznim ceremonijama, plemenskim ritualima i slavama vezanim za kulture i verovanja, možemo naći prve oblike odražavanje umetničkog stvaralaštva i istovremeno moment kada se javlja potreba da se ovo stvaralaštvo i duhovno bogatstvo produži i prenese kod novih izraštaja. Ovde se može odrediti početak stvaranje potrebe za obrazovanjem preko umetnosti.

Keri Fridmen (Kerry Freedman) i Patricia Štur (Patricia Stuhr) (2004) navode da ako je uloga obrazovanja da pripremi učenike za samoispunjenje (self fulfillment) i da oni doprinesu društvu na konstruktivan način, umetničko obrazovanje treba ići dalje od učenja preko discipline i standarda gde bi oni učili o životu preko umetnosti. Iako se ova dva

naučnika uglavnom usredsređuju na vizuelnu umetnost, ovaj pristup uglavnom važi za umetničko obrazovanje.

Na evropskom nivou, umetničko i kulturno obrazovanje poprima posebnu važnost. U Strategiji EU o saradnji u obrazovanju i vaspitanju (obukama) naznačava se važnost transverzalnih nadležnosti, kao što je podizanje svesti o kulturi i kreativnost, određujući 2009.godinu kao godinu Kreativnosti, a takođe 2009.godine usvojena je i Rezolucija o umetničkim studijama u Evropskom parlamentu. Da bi se doprinelo određenim ciljevima, ostvarena je i jedna razvojna studija o ciljevima, objektivima i načinu organizacije umetničkog obrazovanja u svim državama Evrope.<sup>2</sup>

---

<sup>2</sup> [http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic\\_reports/113en.pdf](http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/113en.pdf)

Glavni nalazi ove studije su sledeći:

a) Ciljevi umetničkog obrazovanja su gotovo isti ili slični u celoj Evropi. Oni obuhvaćaju: umetničke veštine, cenjenje umetnosti, spoznaj i razumevanje, umetničko izražavanje, itd.

b) Nadovezivanje umetnosti sa drugim predmetima: Preko umetnosti se uglavnom misli davanje doprinosa u razvoju opštih veština ili nadležnosti (komuniciranje, socijalizacija, itd.)

c) Dostizanje umetničkih nadležnosti je cilj u većini država. (vidite sliku. 1, Euridice)

**Način organizacije u nastavnim planovima i programima:** U različitim zemljama umetnost u nastavnim planovima i programima se tretira na posebne načine. U nekim drža-

vama su obligativni predmeti, a u drugim su izborni predmeti. U nekim zemljama se umetnost predaje na interdisciplinarnan način unutar polja plana i programa za umetnost, dok se u drugim predaje u okviru predmeta podeljenih u Muziku, Dramu, Ples, Vizualne Umetnosti i Ručne Radove ili Dizajn, uključujući i modernu tehnologiju preko kurseva za fotografiju, film, itd, koji su treba se reći više prisutne u razvijenim zemljama.

U većini država Evrope glavni oblici umetnosti koja se uglavnom predaje su: Vizualna umetnost, Muzika, Ručni rad. Drugi predmeti, kao što je Drama, Mediji, Arhitektura, Ples, itd, predaju se na drugim alternativnim oblicima, kao što je izborni predmet, gde škola na nezavistan način određuje status i vreme.



# ŠKOLSKI PLAN I PROGRAM I UMETNIČKO OBRAZOVANJE – METODIČKI – DIDAKTIČKI PRISTUP

Umetnost je manje više svuda prisutna u školskim planovima i programima. Na ovaj način se pokušava razvoj umetničkih veština kod učenika zajedno sa elementima estetskog obrazovanja sa ciljem doživljavanja umetničkih vrednosti.

Tokom njenog istraživačkog rada putem praćenja učenja umetnosti u školama Lora Bresler, jedna istaknuta naučnica umetničkog obrazovanja, konstatuje tri glavna pristupa u umetničkom obrazovanju u školskom planu i programu:

**Orijentacija malih intervencija**  
(The Little-Intervention Orientation)

**Nastavni plan i program orijentisan prema umetničkom proizvodu (stvaranju) (The Production-Oriented Curriculum)**

**Orijentacija vođene eksploracije (The Guided-Explora-**

**tion Orientation)**

Analizirajući ova tri pristupa preko mnogobrojnih istraživanja u školskoj praksi, Bresler navodi da samo treći pristup, **vođena eksploracija** od strane pripremljenih nastavnika eksperata omogućava efektivno umetničko obrazovanje ili obrazovanje preko umetnosti, ali samo pod uslovima gde je i sredina estetička i nastavnici su umetnički perceptivni i jednoj klimi kulture koja stimuliše proizvodnju i ceneženje umetničkih vrednosti. Praksa, kako ona kaže, potvrđuje suprotno, naime da je sredina opšte gledano neestatska, sa malim vremenom rezervisanim za umetnost i sa malim brojem specijalista umetnosti u školama. Po njenom mišljenju, model vođene eksploracije omogućava usku vezanost između svih glavnih komponenata umet-

ničkog obrazovanja, kao što su konceptualni razvoj, veštine, znanje i kreativnost kao posebna veština.

Reforma plana i programa za umetničko obrazovanje stremi ka naglašavanju značaja gajenja iskustva u kritici i mišljenja iz tačke gledišta umetničkih elemenata (tekstura, ritam, boja, dizajn, vreme i prostor) preko razvoja rečnika gde će učenici znati da artikulišu ove percepcije i aktivnosti koje omogućavaju učenicima da razvijaju nova iskustva u ovome smeru. Bresler objašnjava da preko **jednog takvog plana i programa bi se više naglašavalo** predavanje estetskih veština (observacija, crtanje, slušanje, stvaranje i aktivna i intelektualna kretanja, kao i aktivnosti gde se stimuliše cenjenje umetnosti i istorije umetnosti preko remek dela iz prošlosti).

Ovaj pristup koji je prostranjen u gotovo svim zemljama sveta, je primenjen i tokom reforme plana i programa za umetničko obrazovanje u obrazovnom sistemu Kosova, posle zadnjeg razmatranja 2011. godine.

Pre nego što konkretno adresiramo ove aspekte u novom nastavnom planu i programu, smatramo da je važno sa čitaoca da izvršim jednu retrospektivnu ocenu o tome kako je u prošlosti razvijeno umetničko obrazovanje na Kosovu.

# UMETNIČKO OBRAZOVANJE NA KOSOVU

## **Krafak retrospektivni pregled**

Od početka osnivanja redovnog obrazovnog sistema na Kosovu 1945. godine kao dela ondašnjeg obrazovnog sistema Srbije a zatim i Jugoslavije, predmeti umetnosti su uglavnom bili na usluzi tadašnje ideologije socijalizma i preko predmeta Muzičko obrazovanje i Likovnog učenici su stimulisani da njihov talenat za muziku ili likovni izražaj stave u funkciju stvaranja jednog zajedničkog jugoslovenskog identiteta, samouprave, uspesima države i partije, ideji bratstva i jedinstva između svih građana, itd.

Naravno da su ova dva predmeta omogućila i umetničko obrazovanje unutar discipline, t.j učenje muzičkog pisma i čitanja, veštine za pevanje, slušanje muzike, igranje na instrumentima, kao i veštinu izražavanja u bojama, dvodimenzio-

nalni i trodimenzionalni oblike, itd.

Značajan elemenat umetničkog obrazovanja u školi je bio i poznavanje stvaraoca, pevača i umetnika iz raznih polja iz sviju predela države Jugoslavije.

Građani Kosova su mogli učiti o lokalnim stvaraocima iz Kosova i naravno o ostalim iz drugih delova Jugoslavije, ali ne i o istaknutim Albanskim stvaraocima koji su živeli i radili u Albaniji. Ova tendencija za asimilaciju nacionalnih osećanja preko umetnosti je odbačena od strane eksperata obrazovanja na Kosovu, ne prihvatajući tako proces reforme poznat kao “zajedničko jezgro” tokom 1980–1990 godina. Autor ovog rada je izvršila jednu analizu o ovom ideološkom-političkom uticaju u polju muzičkog obrazovanja tokom ovog razdoblja (Luzha, 2008) ali je

sličan proces realizovan i u oblasti vizualnih umetnosti, književnosti, dramati, itd.

Osim ovih ograničenja, umetnički predmeti u školi u okviru ovog sistema su bili mnogo više cenjeni. Muzičke aktivnosti u školi, izložbe, razna umetnička natičanja su bile motivator za učenike u njihovom razvijanju stvaralačkog talenta u raznim poljima umetnosti. Pošto je i sama bila očevidac ovog razdoblja kao učenica 5-8 razreda tokom 1981-1985.godine, autorka se može podsetiti mnogih umetničkih radova unutar vizualne umetnosti (tapiserije, vitraž, mozaik, slike, itd) kao i učesništva u školskom orkestru melodika, blokflauta, članica školskog kora i instrumentalista škole. Pokrajinska, republička i federativna takmičenja za školske koreve su bila pravi festival školske

koralne muzike, iako kao što je gorenavedno, u pesmama je preovlađivao uticaj tadašnje ideologije.

U školama je postojala dramska grupa, grupa recitatora škole, klub mladih pisaca, grupe narodnog ali i modernog plesa, itd. Škole su se dičile sa velikim brojem umetničkih aktivnosti i rezultatima postignutim u njima.

### **Razdoblje paralelnog učenja 1990-1999**

U ovim teškim vremenima kada se nastava na Albanskom jeziku na Kosovu odvijala u uslovima improvizacije u kućama-školama (Summers & Buckland, 2004), umetnost je uglavnom igrala ulogu gajenja nacionalnih osećanja kao protivljenje opresiji od tadašnjeg Srpskog režima. U ovom periodu nije bilo uslova za izložbe, ne-

zavisni umetnički rad niti je bilo mogućnosti za doživljavanje umetničkih dela u umetničkim predmetima. U časovima Muzike i Likovnog koji su retko bili redovni, pod uticajem nove ideologije, domoljublja i nacionalnog identiteta, učenici su pod skromnim uslovima koristili oblike umetničkog izražavanja da bi iskazali tadašnje probleme, rat, patnje, masivno proterivanje i želju za slobodu. (Republika Kosovo, 1995).

### **Nastavni plan i program 2000. godine**

Tokom 2000.godine institucije Kosova, zajedno sa UNMIK-om, upravljaju Kosovom i počinju jednu sveobuhvatnu reformu obrazovanja i vaspitanja na Kosovu. I sistem školovanja se promenio pa je prešao sa 8-godišnjeg na 9-go-

dišnji sistem podeljen na dva nivoa – osnovno školovanje (I-V) i niže srednje školovanje (VI-IX). U novom nastavnom planu i programu Kosova je primenjen novi pristup obrazovanju i vaspitanju, tretirajući polja nastavnog plana i programa i ažurnirajući nastavne sadržaje u raznim nastavnim predmetima. Kao pristup, isti je ocenjen veoma pozitivno i u analizi Instituta obrazovanja Univerziteta u Londonu (Peffer et al, 2005). Ali isto tako se u analizi navodi da će primena biti teška pošto su nastavnici pripremljeni drugačije i da će biti poteškoća dok se svi nastavnici ne obuču u primeni novog nastavnog plana i programa. Uprkos tome, bilo je pozitivnih promena, školski tekstovi su se manje više oslobodili od ideoloških sadržaja prošlosti, pokušano je da se pospeši razvoj

umetničkih veština učenika i da se proširi horizont saznanja učenika o umetnosti, kulturi uopšte, i specifično o nacionalnoj kulturi. Međutim, dok je reformisani nastavni plan i program Kosova imao za cilj unapređenje jednog multietničkog društva gde se poštuju raznolikost, nastavni planovi i programi su obukli plašt sa različitim ideološkim elementima za decu Kosova, zavisno kojoj zajednici pripadaju.

U ovom kontekstu mislim da je umetnost izgubila jednu dobru šansu za stvaranje mostova komunikacije između dece različitih etničkih zajednica putem muzičkih ili vizualnih sadržaja, plesa, itd.

N.p.r. svaka etnička zajednica Kosova neće iskoristiti mogućnost da preko umetnosti upozna vrednosti jedni drugih. Manjinske zajed-

nice koje su se više integrisale na Kosovu ( romi, bošnjaci, turci i drugi ) imaće u vidu jedan veoma mali deo umetničkog stvaralaštva razvijenog na Kosovu, dok se učenici srpske zajednice na Kosovu uče samo iz nastavnih planova i programa razvijenih u Srbiji.

Dole ćemo navesti jedan primer za ilustraciju iz nastavnih planova i programa različitih zajednica predmeta Muzike i Likovnog iz 2000-te godine.

Muzičko vaspitanje kao nastavni predmet u celom osnovnom i niskom srednjem obrazovanju (1-9) se uglavnom ostvaruje preko tri glavne muzičke aktivnosti, kao što su 1. Izvođenje (pevanje i igranje na muzičkim instrumentima) 2. Muzičko slušanje i 3. Stvaralaštvo

U svakoj od ovih muzičkih aktivnosti predviđeni su određeni ciljevi

koji se trebaju postići tokom jedne školske godine, tematski sadržaji i takođe umetnički izvori sugerisani od strane eksperata polja, odabrana od strane učenika ovog uzrasta koja se nadovezuju sa tematskim sadržajima. Što se tiče pesama, one su uglavnom pesme za decu pisane od domaćih kompozitora ali i pesme iz strane literature. Muzički izvori za slušanje, (muzička dela) su takođe data iz svetske i domaće literature. Muzičko vaspitanje, za peti razred <http://masht.rks-gov.net/planet-5?page=2> za učenje na Albanskom jeziku.

Likovno vaspitanje - peti razred <http://masht.rks-gov.net/planet-5?page=2>

Na sličan način su se predstavili i zahtevi da druge razrede osnovnog školovanja. U srednjem školstvu,

t.j. gimnazijama, u likovnoj umetnosti se uglavnom primenjuje jedno kronološko učenje istorije umetnosti u raznim razdobljima i društvenim kontekstima, ostavljajući prostor i za direktno umetničko stvaralaštvo, iako u maloj meri.

Kako se može videti od primera, predmeti su nastavili njihov poseban pristup unutar discipline bez međusobnog nadovezivanja unutar polja Umetnosti, uprkos predstavljenom nastavnom planu i programu iz 2000 godine. Posle usvajanje nastavnih planova i programa, sastavili su se i udžbenici za sve nastavne predmete, uključujući i Muzičko vaspitanje i Likovno vaspitanje, uglavnom osnovanim na nastavnom programu.

U okviru nastavnog plana i programa iz 2001. godine predviđeni su i umetnički izvori, nastavna sredst-

va i uslovi potrebni za jedno pravo umetničko obrazovanje. Iako nastavni planovi i programi za umetničke predmete Muzičko vaspitanje i Likovno vaspitanje su dali dovoljan prostor za individualno i kolektivno umetničko stvaralaštvo na nivou škole i zajednice, praktični problemi vezani za infrastrukturu i resurse dodeljene za ove predmete kao i primena nastave od strane nekvalifikovanih nastavnika daju jednu totalnu drugačiju sliku u praksi.

### **Okvir nastavnog plana i programa za preduniverzitetsku nastavu 2011. godine**

Pre nego što je urađena jedna prava analiza o preprekama i problemima oko sprovođenja ovog nastavnog plana i programa, 2011 je razmotren isti i izmenjen sa novim Planom i programom Kosova

(2011) koji ima potpuno novi pristup i velike razlike od prethodnog.

Projekt razmatranja je podržan od UNICEF-a i Evropske Komisije preko projekta Edu-SWAP <http://eu.eduswap-ks.org/index.html>

Sada u ovom novom dokumentu se predviđa da nastava bude orijetisana prema razvoju 6 glavnih nadležnosti identifikovanih kao potrebne za svakog učenika Kosova.

Da bi dostigli ove nadležnosti, sva polja nastavnog plana i programa sa jednim više integrisanim pristupom samih predmeta plana i programa trebala di dati doprinos u postizanju predviđenih nadležnosti na jedan gradualan način od godine do godine do krajnjeg dostizanja na kraju XII-godine.

Na početku su se odredili dole- navedeni ciljevi preduniverzitetskog obrazovanja:



- gajenje ličnog, nacionalnog identiteta kao i identiteta državnoj i kulturnoj pripadnosti;

- unapređenje opštih kulturnih i građanskih vrednosti;

- razvoj odgovornosti prema sebi, prema drugima, prema društvu i prema životnoj sredini;

- osposobljavanje za život i rad u različitim društvenim i kulturnim kontekstima;

- razvoj preduzetništva i korišćenje tehnologije;

- osposobljavanje za učenje tokom celog života.

Na osnovu ovih ciljeva definirane su i 6 nadležnosti koje su planifikovane da ih ima svaki učenik Kosova, naravno na bazi individualnih specifičnih predispozicija i talenta svakog učenika.

Nadležnosti se dele na očekivane rezultate učenja koji se postizaju od učenika na nivoima, na nivou nastavnog plana i programa i u razredu putem rezultata učenja na poljima nastavnog plana i programa.

Nastava u školama Kosova se organizuje preko 7 glavnih polja nastavnog plana i programa

1. Jezici
2. Umetnost
3. Matematika
4. Prirodne nauke
5. Društvo i sredina
6. Zdravlje i blagostanje
7. Život i rad

# UMETNOST I UMETNIČKO OBRAZOVANJE U NOVOM PLANU I PROGRAMU PREDUNIVERZITETSKOG OBRAZOVANJA KOSOVA

U pregledanom nastavnom planu i programu polje **Umetnost** je tačno predstavljeno zajedno sa obrazloženjem zašto nam treba umetničko obrazovanje. Zatim su se elaborirali i koncepti koji se uče preko umetnosti, zajedno sa vrednostima, stavovima, umetničkim veštinama, itd.

Na početku su rezultati učenja pripremljeni uzimajući u obzir sve aktualne trendove u umetničkom obrazovanju, uključujući i elemente vođene orijentacije i eksploracije, koje je navela Lora Bressler. U ovom slučaju učenici ne samo da stvaraju i aktivno se bave sa umetničkim produktivnim ili stvaralačkim aktivnostima, nego i uče o umetničkim procesima, sredstvima umetničkog izražaja i njihovo korišćenje; upoznavaju se sa delima i remekdelima nacionalnog

i svetskog stvaralaštva kao i uče o raznim stvaraocima i umetnicima.

Polje Umetnost u novom Nastavnom planu i programu ne sastoji se samo od Muzičke umetnosti i Likovne umetnosti kao obično, nego su ovde obuhvaćeni i Drama i Ples, iako su zasada predloženi kao izborni predmeti.

Druga promena se sastoji u tome da je ovde pokušán integrisan pristup, barem u aspektu tema i dimenzija rezultata učenja, poštivajući specifiké različitih sredstava umetničkog izražaja koje su dostupne raznim vidovima umetnosti.

Ovde je još jednom naveden cilj umetničkog obrazovanja koji je u skladu sa ciljevima obrazovanja na Kosovu:

“Obrazovanje preko umetnosti omogućáva razvoj aktivnog i kreativnog građanina koji:

- stvara, uobličuje i aktivno učestvuje u poboljšanju kvaliteta njegovog života i sredine (miljea) gde živi;
- učestvuje u društvenoj, kulturnoj i intelektualnoj interakciji različitih etničkih i kulturnih grupa stavljajući na prvi red ljudski aspekt ove interakcije.
- ima osnovne tehničke i stvaralačke veštine i sposobnosti koje su značajne za rad i život” (KKK, 2011, st. 39)

Navedene su 6 dimenzije rezultata učenja:

1. Izvođenje, stvaralaštvo, performansa
2. Procesi, tehnike, sredstva za izražaj
3. Umetnička komunikacija i umetnički izražaj
4. Razumevanje saradnje

Umetnost–Društvo–Umetnost

5. Stalno cenjenje i procena

6. Identitet (i) i kultura

U svakoj od ovih dimenzija tačno se navodi šta bi trebali raditi u smislu organizovanja aktivnosti, nastavnih lekcija, itd.

Za ostvarivanje umetničkog obrazovanja u okviru opšteg školovanja predviđena je saradnja između umetničkih predmeta da bi postigli formulisane rezultate učenja koji su u teoriji jedinstveni ali se u praksi diferenciraju na osnovu specifika.

U nastavnom planu i programu se navode vrednosti, stavovi i veštine koje se razvijaju preko umetnosti u opštem obrazovanju:

Zbog toga što su ovde opisane na opšti način za svaku vrstu umetnosti, u delu rezultata učenja za određeni nivo (određene razrede)

ove se veštine, stavovi i vrednosti analiziraju za svaki oblik umetnosti. N.p.r.

Osim toga, učenici će učiti o umetničkim procesima tokom kojih sredstva za umetnički izražaj se manipulišu /koriste sa ciljem umetničkog stvaralaštva po određenim tehnikama u različitim žanrovima i stilovima. N.p.r. učenik uči kako se koristi linija, boja, kako se stvara portret, pejzaž, itd. Takođe, učenik dobija saznanja kako se stvara ritam u različitim vremenskim merama (2/4, 3/4 itd).

Glavni fokus na nivou osnovnog i nižeg srednjeg obrazovanja (razredi 1-9) se stavlja na umetničkim aktivnostima: izvođenje (pesme, instrumentalne igre, poezije, monolozi, dijalozi, ples, mimike, pantomime, itd). Ostvarujući ove aktivnosti, učenici će se upoznati

sa umetničkim konceptima i procesima, razumeće bolje sredstva za izražavanje različitih umetnosti i kako se ta sredstva mogu koristiti u adresiranju 6 predviđenih nadležnosti.

Učenici će se takođe stimulisati da uživaju u umetničkim delima (slušanje muzičkih dela, gledanje - direktno ili preko audiovizualnih sredstva - izložbi, predstava, plesova, itd.). Tako će se oni podstaknuti da više istražuju i uče o umetnosti i tokom vremena kada nisu u školama. Oni se takođe podstiču da posećuju razne predstave u njihovoj zajednici, da ih sami organizuju i da poznaju stvaraoce, umetnike i izvođače iz njihove zajednice obuhvaćajući kako domaće stvaralaštvo, tako i međunarodno.

Ostali aspekti se tiču stalnom izlaganju učenika prema različitim

oblicima umetnosti, gajenju dobrog umetničkog ukusa i razvoju kritičkog mišljenja o umetnosti koji se ostvaruje preko jednog stalnog procesa samoocenjivanja, ocenjivanja umetničkog rada vršnjaka (peer evaluation) i prosuđivanja, cenjenjem i vrednovanjem i drugih umetničkih dela koje imaju mogućnost doživeti.

Dole možete videti kako se na sažet način nadovezuju 6 predviđenih nadležnosti za razvoj na kraju preduniverzitetskog obrazovanja na osnovu novog Nastavnog plana i programa i kako umetnost doprinosi u postizanju istih.

Sada ostaje na odgovornim institucijama da razviju ostale pedagoške i didaktičke aspekte.

# DODATNO UMETNIČKO OBRAZOVANJE

Osim umetničkog obrazovanja koji se pruža svakim učenicima u opštem školovanju, na Kosovu postoje i drugi alternativni oblici gde deca i drugi pojedinci mogu razviti njihov umetnički talenat. To se ostvaruje pomoću raznih kurseva, nejavnim umetničkim školama, kulturnim projektima i kulturnim centrima za decu u različitim gradovima Kosova.

Postoje 7 javnih muzičkih škola i nekoliko privatnih gde učenici studiraju sviranje na nekom od klasičnih muzičkih instrumenata (klavir, violina, gitara, duvački instrumenti, itd). Tamo se nastava odvija na tri nivoa paralelno sa redovnim školovanjem. U okviru muzičke škole, u nekim gradovima se daje nastava i za balet.

U gradu Peć postoji i jedna viša srednja škola vizualnih umetnos-

ti, dok oni koji žele razviti talenat za dramu i ples mogu pohađati određene programe koje uglavnom pružaju privatni operateri kulture.

Ovde se treba spomenuti inicijativa Pozorišta Oda, naime njihov projekat u opštim školama gde su radili sa decom uzrasta od 8-15 godina preko redovnih nedeljnih radionica posle kojih se na kraju sezone izvodi jedna predstava. Ovo dobro iskustvo daje mogućnost talentovanim učenicima, iako se u novom Nastavnom planu i programu predviđa da se dramske aktivnosti u školama više obuhvate u okviru odabirnog učenja u saradnji sa predmetima Jezici, Umetnost, Istorija, itd, zavisno od odabrane teme.

Izazov u praktičnoj primeni ovih alternativnih formi su troškovi i nedostatak subvencija od strane

države za te aktivnosti, kao i ne-stimulisanje nastavnika da iste ostvare preko projekata u saradnji sa drugim operaterima kulture iz privatnog sektora.

# ZAKLJUČAK

Analizirajući poziciju umetnosti u nastavnim planovima i programima opšteg školovanja u evropskim zemljama, vidimo da način kako je umetnost konceptirana u Nastavnom planu i programu Kosova koristi približno sličan pristup.

Ciljevi umetničkog obrazovanja su orijentisani ka razvoju umetničkih nadležnosti ali i ka ostvarivanju 6 glavnih nadležnosti novog Nastavnog plana i programa Kosova. Treba se još raditi u pripremi nastavnika za ostvarivanje ovih nadležnosti preko jednog integrisanog pristupa gde učestvuju razni vidovi umetnosti.

Rezultati učenja za polje **Umetnost**, određeni za različite nivoe školovanja ne daju mogućnost i slobodu nastavnicima da unutar časova na raspolaganju (jedan čas nedeljno !) ostvare mnogo od

onoga što se traži. Ako povećanje redovnih časova nije ostvarljiva opcija, treba se misliti o alternativnim načinima odabirnog učenja ili tematskih i međudisciplinarnih projekata gde bi učenici mogli staviti u funkciji njihove umetničke veštine da bi umetnički komunicirali o raznim temama i pitanjima.

MONT i opštinske uprave trebaju se što pre moguće osigurati da se umetnički predmeti predaju samo od kvalifikovanih nastavnika. I same škole trebaju pružati jednu stimulirajuću umetničku sredinu. Takođe trebaju osigurati adekvatnu tehnološku infrastrukturu da bi učenici i nastavnici imali mogućnost da ostvare umetničko obrazovanje sa što više dobrih umetničkih primera iz lokalnog, nacionalnog i svetskog stvaralaštva, uključujući i posete muzejima, izložbama, koncertima



kao deo metodologije ostvarivanja dotičnog predmeta.

U školi se treba stvoriti mogućnost da učenici ostvare njihove talente preko različitih oblika umetnosti koji idu preko onih klasičnih u nastavnom planu i programu škole (n.p.r fotografija, kratki filmovi, tematski koncerti, mjuzikli, operete i druge vrste performansi) koje bi obuhvatili i nastavnike drugih predmeta.

MONT i opštinske uprave trebaju više stimulisati škole da bi one dale više prostora umetničkom radu učenika u školama i u zajednici putem takmičenja, specifičnih festivala (n.p.r takmičenja likovnih umetnika, takmičenja horova, ansambala, recitatora, itd.) i preko projekata gde učestvuju roditelji i zajednica (n.p.r. uređivanje školskog dvorišta sa umetničkim

delima kao i estetsko/umetničko uređivanje bašte); rad sa muralima, skulpture, itd, uzimajući kao primer dobre modele iz regiona i šire.

Jedna dobra mogućnost je korišćenje recikliranja kao umetničke delatnosti, to jest, upotreba recikliranih materijala za stvaranje umetničkih dela u prostorima škole i van nje.

Kao zaključak, možemo reći da učenici prirodno smatraju umetnost kao deo njihovog života. Omogućimo im da to isto rade i u školama, vodeći ih polako, profesionalno i sa ljubavlju.

# REFERENCE

- Bresler, L. (1993). Three orientations to arts in the primary grades: Implications for curriculum reform. *Arts Education Policy Review*, 94(6), 29-34.
- Bresler, L. (Ed.). (2007). *International handbook of research in arts education*(Vol. 16). Springer Science & Business Media.
- Burton, J., Horowitz, R., & Abeles, H. (1999). Learning in and through the arts: Curriculum implications. *Champions of change: The impact of the arts on learning*, 35-46.
- Brewer, T. M. (2002). Integrated curriculum: What benefit?. *Arts Education Policy Review*, 103(4), 31-36.
- Education, A. (2009). Culture Executive Agency.(2009). *Arts and cultural education at school in Europe*.  
[http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic\\_reports/113en.pdf](http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/113en.pdf)
- Eisner, E. W. (2002). What Can Education Learn from the Arts About the Practice of Education?. *Journal of curriculum and supervision*, 18(1), 4-16.
- Freedman, K., & Stuhr, P. (2004). Curriculum change for the 21st century: Visual culture in art education. *Handbook of research and policy in art education*, 815-828.
- Graham, M. A. (2007). Art, ecology and art education: Locating art education in a critical place-based pedagogy. *Studies in art education*, 48(4), 375-391.
- Hanna, J. L. (2008). A nonverbal language for imagining and learning: Dance education in K-12 curriculum. *Educational Researcher*, 37(8), 491-506.
- Krug, D. H., & Cohen-Evron, N. (2000). Curriculum integration positions and practices in art education. *Studies in Art Education*, 41(3), 258-275.
- Luzha, B. (2008). *Music, Politics, Identities: Comparing the Role of Music in Al-*

*bania and Kosovo under the Communist Regime.* Paper presented at the Music at all ages, ISME Conference. Bologna, Italy.

Malliaret, G. (1997). "Pedagogjia e përgjithshme. Koha. Prishtinë.

MASHT. Republika e Kosovës. Korniza e Kurrikulës e Arsimit Parauniversitar të Republikës së Kosovës.

<http://masht.rks-gov.net/korniza-e-kurrikules-e-arsimit-parauniversitar>

MASHT. Republika e Kosovës. Kurrikula Bërthamë e nivelit fillor (KL. I-V)

<http://masht.rks-gov.net/uploads/2015/06/niveli-i-03-04-2014.pdf>

MASHT. Republika e Kosovës. Kurrikula Bërthamë e nivelit të mesëm të ulët (KL.VI-IX)

<http://masht.rks-gov.net/uploads/2015/06/kb-niveli-ii-03-04-2014.pdf>

MASHT. Republika e Kosovës. Kurrikula Bërthamë e nivelit të mesëm të

lartë (KL X-XII)

<http://masht.rks-gov.net/uploads/2015/06/kb-niveli-iii-03-04-2014.pdf>

MASHT. 2012. Udhëzues për përmirësimin e praktikave në shkollë.

[http://eu.eduswap-ks.org/Guidebooks\\_and\\_KCC/Albanian/Teacher\\_Guidebook\\_2-Pre-primary-Albanian.pdf](http://eu.eduswap-ks.org/Guidebooks_and_KCC/Albanian/Teacher_Guidebook_2-Pre-primary-Albanian.pdf)

MEST. (2001). *The New Kosovo Curriculum Framework*. Prishtina: MEST Retrieved from

<http://www.masht-gov.net/advCms/documents/New%20Kosova%20Curriculum%20Framework.pdf>

Miller, J. P. (2000). *Education and the soul: Toward a spiritual curriculum*. Suny Press.

Peppers, J., Reid, E., Stylianidou, F., Walsh, P., & Young, M. (2005). *The national curriculum in Kosovo: a review of its first steps*. London: Institute of Education, University of London.

Popovich, K. (2006). *Designing and implementing exemplary con-*

# FORUMI PËR ZHVILLIM KULTUROR

tent, curriculum, and assessment in art education. *Art Education*, 59(6), 33-39.

Sommers, M., & Buckland, P. (2004). *Parallel worlds: rebuilding the education system in Kosovo*. International Institute for Educational Planning.

Sardello, Robert (1992). *Facing the World With soul*. Hudson, NY: Lindisfarne Press.

UNESCO (2015). Rethinking Education. Towards Global Common Good.

<http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002325/232555e.pdf>

UNICEF Kosovo (2001). The New Kosovo Curriculum Framework. First draft.

# KULTURNI FORUM

Pozorište ODA (teatar ODA) je organizovalo niz informativnih susreta krajem 2011. godine s ciljem stvaranja zajedničke mreže kulturnih organizacija na Kosovu. Na ovim sastancima je prisustvovalo više od 60 učesnika, predstavnika različitih kulturnih organizacija i tako je nastala mogućnost organizovanja osnivačke skupštine koja je održana 23.03.2012 i postavila temelje Mreže nezavisnih kulturnih organizacija – kulturni forum.

Osnivačka skupština je postavila temelje kulturnog foruma ulaskom 22. nezavisne organizacije u okviru Mreže. Kroz demokratski glas je usvojen statut, takođe je izabrano Predsedništvo mreže. Kulturni forum je subjekat registrovan kao mreža nezavisnih kulturnih organizacija kao članica. Kao privremeni Sekretarijat kulturnog foruma je postavljeno Pozorište ODA do trenutka izgradnje kapaciteta za formiranje profesionalnog sekretarijata mreže.

Kosovski kulturni forum je mreža nezavisnih organizacija Kulture na Kosovu osnovana u cilju:

- Jačanja nezavisnih kulturnih organizacija, razvijajući njihove kapacitete za realizaciju njihovih programa,
- Afirmacije organizacija članica,
  - Uključivanja organizacija članica u procesima donošenja odluka,
  - Sve veće podrška nezavisnoj sceni kulture,
  - Zaštite i poboljšanja položaja organizacija članica naspram relevantnih institucija na Kosovu i u inostranstvu.

Kulturni forum ima za cilj da ispuni svoju misiju kroz aktivnosti kao što su:

- Komunikacija i umrežavanje nezavisnih organizacija u oblasti kulture
- Dinamična razmena informacija i iskustava
- Aktivnosti lobiranja i zagovaranja
- Specifične obuke za potrebe organizacija članica
- Organizovanje debata i tribina
- Koordinacija umetničkih i kulturnih aktivnosti

# FORUM ZA KULTURNI RAZVOJ

Forum za kulturni razvoj je projekat koji ima za cilj da dalje razvija i jača Kulturni forum osnovan 2012. godine, nudeći važne savete i znanje o kulturnim politikama Kosova. Projekat je podržan od strane Kancelarije Evropske unije na Kosovu, a nosioci projekta su Kulturni forum, Pozorište ODA i DokuFest. Projekat je počeo sa prvim aktivnostima u decembru 2013. godine, a očekuje se da će trajati do novembra 2015. godine.

U periodu od dve godine, Forum za kulturni razvoj će proizvoditi najmanje 28 proizvoda kulturne politike, koji će proisteci iz istraživanja, debata, fokus grupa i konferencija. Projekat će ojačati mrežu zajednice nezavisne kulture, izgraditi svoj interni kapacitet i uticaće na kreiranje kulturne politike na Kosovu kroz proizvodnju znanja o kulturi. Projekat će takođe, promovirati dijalog i saradnju između sektora nezavisne kulture i javnih vlasti, kako bi se izašlo sa konkretnim rešenjima za razvoj kulture na Kosovu.



Projekt i financuar nga BE-ja dhe i menaxhuar nga Zyra e Bashkimit European në Kosovë



SWEDEN

Implementuar nga:





*forumikulturor.net*  
*facebook.com/ForumiKulturor*  
*twitter.com/forumikulturor*